

بررسی نقش حسینییه ارشاد در برگزاری حج در دوران پهلوی

رضا رضانی*

علی احمدی*

پکیده

یکی از بسترهای فعالیت حسینییه ارشاد در دوران پهلوی، عرصه حج و حجگزاری بود؛ به طوری که واحدی به همین نام تحت مدیریت آن حسینییه فعالیت می‌کرد. این مقاله بر آن است تا با توجه به اسناد مکتوب و مصاحبه‌های گوناگون با دست‌اندرکاران حسینییه ارشاد، نقش این حسینییه در حجگزاری ایرانیان در دوران پهلوی را بررسی کند. تشکیل کلاس‌های آموزش مناسک حج برای حاجیان، تشکیل کاروان زیارتی حج تمتع، معرفی و بازدید آثار تاریخی اسلامی در شبه جزیره عربستان، آموزش تاریخ و سیره پیامبر ﷺ در حسینییه و آموزش فلسفه و مناسک تحلیلی حج، از جمله فعالیت‌های این مؤسسه است که آثار سودمند این برنامه در طول پنج سال شرکت مستمر حسینییه ارشاد در مراسم حج، به خوبی مشهود و آشکار بوده است. واژگان کلیدی: حسینییه ارشاد، کاروان زیارتی، حج و عمره.

* عضو هیات علمی گروه معارف دانشگاه آیت‌الله بروجردی

ramazanireza19@yahoo.com

* دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، مسئول کتابخانه و اسناد پژوهشکده حج و زیارت

aliahmady1355@yahoo.com

حسینیه ارشاد، حسینیه‌ای خاص و متمایز است که اوایل دهه ۱۳۴۰ شمسی در خیابان شریعتی (شمیران قدیم) تأسیس شد و بر خلاف اکثر حسینیه‌ها و تکایای دوران پهلوی، هم نقش برجسته‌ای در حوزه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی داشت و در طول سال باز بود. این حسینیه، مرکزی خیریه با اهداف علمی، آموزشی، تبلیغی و پژوهشی در عرصه اندیشه دینی بود که در نتیجه به مرکزی برای جذب جوانان و آگاهی‌بخشی به آنان درباره مباحث دینی و انقلابی تبدیل شد.

آیت الله مطهری و دکتر شریعتی از فعالان این مرکز بودند. بنیانگذاران حسینیه ارشاد، محمد همایون، ناصر میناچی و عبدالحسین علی‌آبادی بودند. آنان این حسینیه را در زمینی به مساحت چهار هزار متر مربع بنا کردند. بنای ساختمان در زمستان ۱۳۴۵ شمسی پایان یافت؛ اما فعالیت آن از سال ۱۳۴۳ شمسی به کوشش مؤسسان و با همراهی مرتضی مطهری آغاز شد.

اواخر سال ۱۳۴۵ شمسی اعضای هیئت مدیره بدین شرح تعیین شدند: همایون رئیس، مطهری نایب رئیس، میناچی خزانه‌دار و سید علی شاهچراغی و محمد تقی جعفری (هر دوازده روحانیون فعال و محل مراجعه جوانان علاقه‌مند به مسائل اسلامی) اعضای جانشین هیئت مدیره. (روزنامه رسمی کشور، شماره ۶۶۸۶، ۱۱ بهمن ۱۳۴۶، ص ۶) شاهچراغی، امام جماعت حسینیه بود.

پس از صدور مجوز رسمی، ساختمان حسینیه ارشاد در آذر ۱۳۴۶ شمسی به صورت رسمی گشایش یافت بسیاری از روحانیان سرشناس و برخی افراد مشهور غیر روحانی در آن به سخنرانی دینی پرداختند.

نشر مطبوعات دینی از اهداف مندرج در اساسنامه حسینیه بود که با چاپ و نشر آثار و سخنرانی‌های استادان فعال در حسینیه، از جمله شهید مطهری، محمد تقی شریعتی و علی شریعتی آغاز شد.

فعالیت‌های علمی حسینیه

حسینیه ارشاد در سه بخش زیر فعالیت داشت:

۱. بخش پژوهش شامل گروه‌های اسلام‌شناسی، تاریخ اسلام، فرهنگ و علوم اسلامی، علوم اجتماعی، کشورهای اسلامی، ادبیات و هنر اسلامی.

۲. بخش تبلیغ در شامل وعظ و خطابه دینی، برگزاری اجلاس‌های تخصصی و همایش و مصاحبه‌های علمی، دعوت از شخصیت‌های علمی اسلامی خارج و داخل، پاسخ به پرسش‌های فلسفی و مذهبی، انتشار کتاب‌های اعتقادی، مناظرات مذهبی.

۳. بخش آموزش شامل گروه‌های قرآن‌شناسی، اسلام‌شناسی، آموزش مبلغ، ادبیات، هنر و نمایش مذهبی، زبان و ادبیات عرب و زبان‌های خارجی و تعلیمات عمومی مذهبی ویژه بانوان.

برنامه‌های هر یک از این بخش‌ها برای آگاهی همگان در روزنامه منتشر می‌شد.

(روزنامه اطلاعات، شماره ۱۳۷۹۱، ۱۳۵۱/۲/۱۹، ص ۱۷)

سال ۱۳۵۰ و ۱۳۵۱ شمسی، همزمان با اوج گرفتن مبارزات سیاسی در جامعه و نقش فعال حسینیه ارشاد در جذب جوانان دانشگاهی و گرایش فعالان سیاسی به حسینیه ارشاد و پایگاه شدن آن محل برای مبارزان با حکومت، دستگاه امنیتی حکومت فعالیت حسینیه ارشاد در قالب جلسات سخنرانی را منع کرد. (مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۱۱) پس از تعطیلی حسینیه ارشاد و بازتاب آن در مجامع و محافل سیاسی و مذهبی و دانشجویی، مقامات امنیتی کشور خواستار بازگشایی و ازسرگیری فعالیت‌های آن شدند. رئیس سازمان امنیت و اطلاعات کشور به رئیس سازمان اوقاف نوشت که چون به تعویق افتادن برنامه‌های مذهبی در حسینیه ارشاد از نظر افکار عمومی به صلاح نیست، سازمان اوقاف رأساً متولی اداره این مؤسسه گردد؛ اما پیگیری‌ها به نتیجه نرسید و محمدرضا پهلوی با بازگشایی مجدد حسینیه مخالفت کرد.

حسینیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی بازگشایی شد و در آخرین انتخابات مجمع عمومی مؤسسان، ناصر میناچی مقدم به ریاست دائم هیئت مؤسس و امانا برگزیده شد. (برگرفته از مقاله حسینیه ارشاد در ویکی شیعه)

با توجه به اینکه یکی از فعالیت‌های مهم حسینیه ارشاد، انجام دادن امور حج و اعزام کاروان مستقل بود، این مقاله بر آن است تا نقش حسینیه ارشاد در حج را بررسی کند.

فعالیت‌های حسینیّه ارشاد در امر حج

بخشی مهمی از فعالیت‌های حسینیّه ارشاد با عنوان «حج و شعائر اسلامی» مربوط به برگزاری مناسک حج بود. در گزارش ساواک، ذیل معرفی «بخش حج و شعائر اسلامی» حسینیّه ارشاد، آمده است:

مؤسسه ارشاد در امر شرکت در مراسم حج و شعائر اسلامی، سابقه کافی و تجربیات گرانبهایی دارد که حاصل کار و تحقیقات خود را در مجموعه‌ای از کنفرانس‌های علمی و تحقیقی جمع‌آوری، و قسمتی از آن را منتشر کرده است. در این بخش، صرف نظر از تأمین رفاه و آسایش زائران، حسینیّه ارشاد در شهرهای مقدس مکه، مدینه، منا و عرفات - که سوابق روشن و ممتاز آن در وزارت کشور و اداره اطلاعات شهربانی کل کشور موجود است - در طول یک ماه سفر حج، تحت عنوان «برنامه یک ماه پا به پای پیغمبر ﷺ» به معرفی و بازدید آثار تاریخی اسلامی در شبه جزیره، آموزش تاریخ و سیره پیغمبر در محل و آموزش فلسفه حج و مناسک تحلیلی حج و اجرای کامل آن می‌پرداخت که آثار و نتایج سودمند این برنامه، در طول پنج سال شرکت مستمر حسینیّه در مراسم حج، به خوبی مشهود و هویدا بوده است.

تنها اشکال حسینیّه ارشاد در اجرای انجام این خدمت دینی و شرکت در مراسم حج سالیانه، این است که از نظر حیثیت مذهبی و اجتماعی نمی‌تواند در ردیف حمله‌داران موجود قرار گرفته و به جهت وجه تبلیغی‌اش، از نظر تعداد افراد و اعضای شرکت‌کننده، در محدودیت می‌باشد و با وجود غیرانتفاعی بودن مؤسسه و صرف عواید حاصله در راه مسائل علمی و تحقیق دینی از اخذ هر گونه امتیازی محروم گردد. از نظر بودجه و تعهدات مالی در این بخش، هیچ‌گونه مشکلی در بین نیست؛ زیرا حسینیّه اثاثیه و وسایل کامل پذیرایی ۱۵۰ هزار نفر زائر را از بهترین نوع و مدرن‌ترین آن برای اقامت در سه شهر مدینه، مکه، منا و عرفات در انبار مکه موجود دارد که حدود چهار میلیون ریال ارزش آن بوده است. (شورای نویسندگان، ص ۳۷۲)

۱. تشکیل کاروان حج

با توجه به ارسال آثار حسینه ارشاد به مسلمانان جهان و آشنایی آنان با فعالیت‌های این حسینه، مسلمانان دیگر کشورها به ویژه مردم سوریه، لبنان و فلسطین خواستار برقراری ارتباط علمی و فرهنگی با حسینه ارشاد شدند. از طرفی کنترل برون‌مرزی ساواک بسیار شدید بود و کار را بر مسئولان حسینه سخت می‌کرد.

گردانندگان حسینه ارشاد به دلیل فعالیت چشمگیر این حسینه، به ویژه در سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۰، ناگزیر شدند برای برقراری ارتباط نزدیک‌تر با دانشجویان خارج از کشور و کمک‌رسانی به مبارزان مسلمان فلسطینی و به جهت داشتن امنیت بیشتر، در سفرهای زیارتی حج با یکدیگر دیدار کنند؛ اما مشکل اساسی آن بود که مأموران خیرچین ساواکی زیادی مراقب زوار و حجاج بیت‌الله بودند و مسلماً زیر دید و نظارت آنان امکان هیچ‌گونه فعالیتی مقدور نبود.

بنابراین مسئولان حسینه ارشاد از سال ۱۳۴۷ تصمیم گرفتند خود به صورت مستقل کاروان حج راه‌اندازی کنند تا از آن طریق، با انتخاب زوار آگاه و مورد اطمینان در اماکن مقدسه مدینه، مکه، عرفات، مشعر و منا با دانشجویان خارج از کشور و مبارزان فلسطینی ملاقات نمایند و ضمن مبادله مطالب و کتاب‌ها و برقراری جلسات بحث و سخنرانی برای آنان توسط استاد مطهری و دکتر شریعتی و عده‌ای از دانشمندان همراه، به اجرای منویات مؤسسان صندوق ویژه کمک به مبارزان فلسطین همت گمارند. (میناچی، ۱۳۸۴، ص ۷۱)

شهید مطهری می‌دانست که راه‌اندازی «کاروان حج حسینه ارشاد»، صرف نظر از رسیدن به اهداف عالیه دینی و سیاسی اجتماعی آن، سبب نزدیکی و تماس با نهضت فلسطین و حرکت محرومان به رهبری امام موسی صدر می‌شود و دیدار دانشجویان ایرانی خارج از کشور و نمایندگان اتحادیه دانشجویی اروپا و آمریکا و کانادا را نیز در بر دارد. (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷)

هدف دیگر تشکیل کاروان، رهایی از نظارت و کنترل مأموران ساواک مستقر در کاروان‌های عمومی بود؛ (همان‌جا) برای نمونه دیدار شهید مطهری با آقای دعایی که محرمانه از نجف به قصد حج و دیدار با شهید مطهری آمده بود. (همان‌جا) مسئولان حسینیہ ارشاد جهت اعزام حاجیان، تشکیلاتی عمل می‌کردند. آنها ابتدا کاروانی تشکیل می‌دادند و پس از آموزش زائران، آنان را به سرزمین وحی اعزام می‌کردند. در گزارش‌های ساواک آمده است:

چون حسینیہ موصوف مبادرت به راه انداختن کاروان حج به سرپرستی ناصر میناچی مقدم نموده و در جراید کشور نیز آگهی نموده بود و همچنین قبل از تأسیس حسینیہ ارشاد شایع گردیده بود که این مرکز برای ارشاد مسلمانان اقداماتی خواهد کرد که با مقتضیات روز وفق دهد، لذا راه انداختن کاروان حج - که تنزل وظایف چنین مرکزی تا حد حمله‌داری بوده - به حیثیت و اعتبار آن لطمه زد و بین متدینین روشنفکر سوء اثر داشته و از اینکه انتظارات آنان از حسینیہ ارشاد برای هدایت جوانان به راه دین برآورده نشده، بسیار ناراحت شده‌اند و آنان را دکانی برای جلب سود مادی تلقی کرده‌اند. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۳، ص ۱۰۱)

- امسال برای اولین بار کاروان حج حسینیہ ارشاد به سرپرستی میناچی به مکه عزیمت، و کلاس‌هایی نیز جهت تعلیم شعائر مذهبی و حج دائر نموده است. (همان، ۱۳۸۳، ص ۳۸)

بزرگان حسینیہ ارشاد برای گرفتن مجوز «کاروان حج حسینیہ ارشاد»، به فرمانداری تهران و کمیسیون حج مراجعه کرده و موافقت آنان را گرفتند. (میناچی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۶)

طبق گزارشی دیگر، هر کاروان یک روحانی داشت که حاجیان را همراهی می‌کرد: امروز روز عید قربان است. کاروان‌های حج که از اینجا حرکت می‌کنند، هر کدام یک نفر از روحانیون را با خود به مکه می‌برند. وظیفه روحانیون در آنجا این است

دکتر شریعتی یکی از فعالان حسینه ارشاد بود که در امور حج نیز فعالیت‌های خوبی داشت. وی چندین سفر به سرزمین وحی رفت و در این سفرها به تحلیل عرفانی و فکری مناسک حج پرداخت که این تحلیل‌ها در کتاب *مناسک فکری حج* به چاپ رسید. (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۰۲) او همچنین از میقات‌هایی چون مسجد شجره، ذوالحلیفه، وادی عقیق، یلملم، قرن‌المنازل و جحفه بازدید، و از زبان راهنمایان، تاریخچه و موقعیت آن اماکن را یادداشت کرد که این یادداشت‌ها در مقاله *حج و کتاب معاد با ابراهیم* به یادگار مانده است. (همان، ۱۳۸۴، ص ۸۲)

مؤسسه حسینه ارشاد سال ۱۳۴۹ شمسی کاروان حج را به همراهی شهید مطهری، دکتر شریعتی، استاد محمدتقی شریعتی، صدر بلاغی و عبدالله نوری (روحانی کاروان) تشکیل داد. شریعتی با ورود به مکه معظمه و کسب توفیق مجدد ادای مناسک حج، ایام توقف خود را به بررسی آثار تاریخی بر جای مانده مکه معظمه منحصر کرد تا در مسیر از برداشت‌های فکری و عرفانی خود درباره حج و طواف خانه خدا یادداشت و نسخه‌برداری کند. (همان، ۱۳۸۴، صص ۷۲ - ۶۹)

وی جهت تکمیل تحقیقات و تفحصات خود درباره سرزمین وحی تصمیم گرفت در غیر موسم حج و ایام خلوت، سفر دیگری به آنجا داشته باشد. از این رو در ایام تابستان و تعطیلی دانشگاه، از طرف حسینه ارشاد در معیت مترجم آشنا به محل از طریق شیراز و جده عازم آن سفر شد. (همان، ۱۳۸۴، ص ۹۵)

او در بین راه مدینه به مکه، از مکان و موقعیت میدان جنگ بدر دیدن کرد و در سفرهای بعدی در همان مکان و بالای سرشهادی بدر برای زائران کاروان حسینه ارشاد از نقشه‌های جنگی پیامبر اسلام ﷺ جهت مقابله با کفار و به کارگیری بهترین تاکتیک‌های نظامی صحبت کرد که در نوارهای حج سال‌های ۱۳۴۹ و ۱۳۵۰ حسینه ارشاد انعکاس دارد. (همان، ۱۳۸۴، صص ۱۰۳ و ۱۰۴)

شریعتی آن سال به زائران پیشنهاد داد جهت آشنایی بیشتر با اماکن تاریخی حجاز با اتوبوس به زیارت کعبه بروند تا بتوانند مکان‌هایی که حضرت محمد ﷺ در

آنجاها بوده را از نزدیک ببینند. پس از این پیشنهاد بود که مسئولان حسینیہ ارشاد تصمیم گرفتند هر سال عده‌ای از دانشجویان را با اتومبیل به زیارت کعبه ببرند. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۳، ص ۲۴۰)

همراهی دکتر شریعتی با کاروان حج حسینیہ ارشاد، بدون انتقاد بزرگان نبود. در دیداری که برخی از چهره‌های فرهنگی و علمی با سیدمحمد لواسانی، نماینده آیة‌الله بروجردی در مدینه داشتند، شیخ‌محمد هاشمی رفسنجانی گفت:

دکتر شریعتی که با کاروان حسینیہ ارشاد به مکه آمده، خیلی بد صحبت می‌کند و در یکی از منابر این موضوع را عنوان کرده که ما اخباری نداریم که پیغمبر، علی را به خلافت معرفی کرده باشد!

لواسانی هم ضمن تأیید گفت: «اینها مزدور هستند. مملکت سعودی به حسینیہ ارشاد کمک می‌کند و دولت ایران هم همین‌طور». (همان، ۱۳۸۳، ص ۲۲۸)

۳. تدوین جزوات و کتب درباره حج

یکی دیگر از فعالیت‌های حسینیہ ارشاد در باب آموزش حجاج، تدوین، تألیف و چاپ جزوات و کتاب‌هایی درباره اعمال و آداب حج و انتشار آن بین زائران است. طبق گزارش ساواک در تاریخ ۴۶/۹/۲۶، جزوه‌هایی درباره اخلاق نیکو (مشتق از اسرار و فلسفه حج) بین دو هزار نفر از کسانی که کارت مسافرت مکه داشتند، توزیع شد. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۵)

۴. برگزاری سخنرانی و کلاس با موضوع حج

یکی از مهم‌ترین کارها جهت آمادگی حجاج برای به جا آوردن اعمال حج، یادگیری و آموزش احکام حج و عمره است. حسینیہ ارشاد پیش از این سفر معنوی، برای زائران و حاجیان کلاس‌هایی را در محل حسینیہ ارشاد دائر می‌کرد و اساتید روحانی و غیر روحانی مباحث مورد نیاز آنان را آموزش می‌دادند. طبق گزارش

ساواک در تاریخ ۴۶/۹/۱۱، افرادی که تا آن زمان جهت شرکت در کلاس‌های حج ثبت نام کرده بودند، حدود دویست نفر بودند.» (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۳)
طبق گزارش دیگری از ساواک در تاریخ ۴۶/۹/۲۶، کلاس‌های حج: از ساعت ۱۹ الی ۲۱ برگزار می‌شد. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۵)

بنا بر این گزارش، موضوع کلاس درس حجة الاسلام والمسلمین دکتر علی غفوری (م. ۱۳۰۴ ش.)^۱ تاریخ شبه جزیره عربستان و شناسایی موقعیت مکانی خانه کعبه، و موضوع کلاس درس استاد مرتضی مطهری اسرار و فلسفه حج و مباحث اخلاقی بود. (همان‌جا)
این نوع کلاس‌ها، شرکت‌کننده زیادی داشت؛ چنان‌که بر اساس گزارش ساواک، دو هزار نفر در کلاس آقایان غفوری و مطهری شرکت داشتند. (همان‌جا)
در گزارشی دیگر از ساواک با طبقه‌بندی خیلی محرمانه آمده است:

حسینیه ارشاد از اول ماه رمضان سال ۴۶ کلاس‌هایی در خصوص راهنمایی حجاج - که شامل دو دوره مقدماتی و تکمیلی بوده - به طور رایگان دایر شده است. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۰۱).

در گزارشی دیگر از ساواک مجدد بر این موضوع تصریح شده که مؤسسه مذکور از سال ۴۶ هنگام فرارسیدن مراسم حج با دایر کردن کلاس‌های راهنمایی حج به طور رایگان داوطلبان را تعلیم می‌داد و پس از طی دوره‌های مقدماتی و تکمیلی اسامی آنان را در کاروانی که به عربستان سعودی اعزام می‌کرد، ثبت می‌نمود. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۱۸)
طبق گزارش ساواک به تاریخ ۴۶/۱۰/۹ حجة الاسلام والمسلمین فلسفی در حسینیه ارشاد سلسله مباحثی با موضوع فلسفه حج داشت. بنا بر این گزارش، وی در مقدمه صحبت چنین گفت:

«البته ذهن حضار محترم آگاهی دارد که بحث امشب ما، دنباله بحث شب قبل درباره چگونگی فلسفه حج است» (مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۸، ص ۳۲۵)

۱. دارای تحصیلات حوزوی در قم و نجف، دانشجوی رشته حقوق قضایی از دانشگاه تهران و دکتری از سوربن فرانسه.

طبق گزارشی دیگر وی درباره مسائل دینی و ادای مناسک حج به تفصیل صحبت می کرد. (همان، ۱۳۷۸، ص ۳۲۷)

برگزاری جلسات سخنرانی و کلاس های آموزشی، در سرزمین وحی نیز ادامه داشت؛ چنان که طبق گزارش ساواک در تاریخ ۱۳۴۹/۳/۱۸، صدرالدین صدر بلاغی در روز عرفات، مطالبی پیرامون فلسفه حج ایراد کرد. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۳، ص ۱۳۸) وی در یکی دیگر از سخنرانی هایش از حجگزاری برخی از کارمندان دولت انتقاد کرد که چرا عمل تراشیدن سر را به جهت تمسخر دیگران انجام نمی دهند و چرا با پولی به حج رفته اند که موجب جاری شدن اشک بیوه زنان و یتیمان می شود. (همان، ۱۳۸۳، ص ۲۲۳)

۵. برنامه های حسینیّه در حرمین شریفین

برنامه های متنوع علمی - فرهنگی، کاروان حج حسینیّه ارشاد را از دیگر کاروان ها متمایز می کرد. مسئولان حسینیّه اهتمام ویژه ای به فراهم آوردن امکانات جهت برگزاری کلاس و سخنرانی داشتند.

سال ۱۳۴۶، کاروان حسینیّه ارشاد در یک هتل استیجاری در خیابان اباندر اقامت کرد. مسئولان حسینیّه، به شیوه گذشته، در کنار هتل، تالاری را اجاره، و به وسایل صوتی مجهز کرده بود تا محلی باشد برای ایراد سخنرانی و تدریس مناسک حج. (میناچی، ۱۳۸۴، ص ۹۲)

همچنین بزرگان حسینیّه سال ۱۳۴۹، به قصد راه اندازی کلاس های حج و برگزاری کنفرانسی در تالار رابطه العالم الاسلامی و نیز ایراد سخنرانی های اسلامی ویژه معارف و تحلیل مناسک حج، عزم سفر و تشرّف به بیت الله الحرام را تدارک دیدند. این کاروان در معیت شهید مطهری، استاد محمد تقی شریعتی، دکتر علی شریعتی، صدر بلاغی، عبدالله نورانی و... به حج اعزام شد. (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۰۸)

عنوان سخنرانی‌های سخنرانان حسینیّه ارشاد در موسم حج عبارت است از:
 در مدینه: مدینه شهر هجرت، تمدن نتیجه منطقی مهاجرت؛
 در مکه: هجرت، امت و امامت، طرح گوشه‌هایی از زندگی محمد ﷺ از تولد تا
 بعثت در غار حرا.

در عرفات: تحقیقی از مناسک حج؛

در منا: اسلام احیاکننده دین ابراهیم، اسماعیلیت را قربانی کن، وصایت و شورا،
 چه باید کرد (سخنرانی دکتر شریعتی). (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۱۷)

فعالیت دیگر حسینیّه ارشاد در سرزمین وحی، جمع‌آوری وجوه نقدی جهت کمک
 به مبارزان و آوارگان فلسطین بود؛ چنان‌که طبق گزارش ساواک در تاریخ ۱۳۴۹/۱/۱۲،
 داخل حسینیّه ارشاد، آگهی‌ای نصب شده بود که در آن از علاقمندان کمک به آوارگان
 فلسطین دعوت شده بود به دفتر حسینیّه مراجعه، و در مقابل کمک مالی، رسید دریافت
 کنند. بنا بر همین گزارش، اعضای حسینیّه و شرکت‌کنندگان جلسات آن، به دفعات
 کمک‌هایی برای آوارگان فلسطین جمع‌آوری کرده بودند. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۳،
 ص ۱۲۵) این مهم توسط سخنرانان آن حسینیّه پیگیری می‌شد و آنان در جلسات
 و کلاس‌ها مردم را جهت کمک تشویق و ترغیب می‌کردند.

در گزارش ساواک، فرازی از سخنرانی آیه‌الله هاشمی رفسنجانی در تاریخ
 ۱۳۴۹/۱۱/۱۸ چنین نقل شده است:

حجاج به جای اینکه به طرف حجرالاسود، برای بوسیدن سنگ، هجوم بیاورند و
 یک نفر کشته شود، باید به طرف صندوق‌های کمک برای آوارگان فلسطین هجوم
 بیاورند» (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۸۲)

طبق گزارش ساواک در تاریخ ۱۳۴۹/۱/۲۳، عده‌ای از مردم به حسینیّه ارشاد
 مراجعه کردند و از اعضای هیئت مدیره خواستند شماره حسابی در یکی از بانک‌ها
 افتتاح کنند و مبالغ جمع‌آوری شده را به حساب هلال احمر فلسطین در کشور اردن
 حواله نمایند. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۲۸)

بنا بر گزارشی کاروان‌های حج در سال ۱۳۴۹ تصمیم داشتند وجوهی جهت کمک به فلسطینیان جمع‌آوری کنند و در اختیار سازمان الفتح گذارند. مجدالدین مصباحی از طرف حسینیه ارشاد، این وجوه را جمع‌آوری کرد؛ ولی چون مبلغ آن ناچیز بود (پانزده هزار ریال) و از طرفی، سرپرست کاروان با این امر موافق نبود، وی این وجوه را برگرداند. اما کاروان حسینیه ارشاد تهران، مبلغی حدود ۳۲۰۰۰ تومان جمع‌آوری کرد که قرار بود در اختیار سازمان چریکی الفتح گذارد. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۲۷)

طبق گزارش ساواک در تاریخ ۱۳۴۹/۱/۲۳ (که مأموران آن اداره در روز عرفات تهیه کرده بودند) هنگامی که حجاج در مراسم عرفات حضور داشتند، یک فلسطینی به چادرهای کاروان‌های حج، از جمله کاروان حسینیه ارشاد مراجعه کرد، و ضمن اخذ وجوهی جزئی جهت کمک به آوارگان فلسطین، قبوضی به پرداخت کنندگان ارائه داد. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۲۸)

بنا بر گزارش ساواک که از مأموران اعزامی به عربستان سعودی و ساواک کرمان و نیز اظهارات صدر بلاغی در روزهای ۴۸/۱۲/۲۹ و ۴۹/۱/۷ در حسینیه ارشاد و آقای مجدالدین مصباحی (از روحانیون شیراز) جمع‌آوری شده، کاروان حج حسینیه ارشاد در خلال برگزاری مراسم حج، مبلغی حدود ۳۰۰۰۰۰ ریال به منظور کمک به سازمان چریکی الفتح جمع‌آوری کرد و به نماینده سازمان مزبور پرداخت. شهربانی کل کشور نیز اعلام کرد با نصب آگهی در داخل حسینیه ارشاد از مردم خواسته شده است با پرداخت پول، به آوارگان فلسطین کمک کنند. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۳۰)

بنا بر گزارش ساواک در تاریخ ۱۳۴۹/۳/۱۸، صدرالدین صدر بلاغی در روز عرفات، پس از بیان مطالبی درباره فلسفه حج، از زائران کاروان تقاضا کرد که هر کس مایل است، مبلغی به منظور کمک به آوارگان فلسطین و دیگر اعرابی که در اثر جنگ، خانه و کاشانه خود را از دست داده و سرگردان شده‌اند، بپردازند.

در ادامه این گزارش آمده است:

«ظرف مدت سه روز مبلغی در حدود ۳۲۰ هزار ریال جمع آوری، و به هلال احمر

فلسطین تحویل شده است». (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۳۸)

به جز صدر بلاغی، علامه طباطبایی، سیدابوالفضل موسوی زنجانی و مرتضی مطهری سه شماره حساب در بانک‌های بازرگانی، ملی و صادرات (شعبه مرکز) افتتاح کردند و با تهیه و توزیع تراکت از مردم خواستند به آوارگان فلسطین کمک کنند. (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۳۸)

نتیجه گیری

حسینیه ارشاد از بدو تأسیس، با توجه به سر کار بودن حکومت پهلوی و کم توجهی به امور دینی، توانست با جذب روحانیان و روشنفکران کارآمد و عالم، فرصت مغتنمی جهت پیشبرد امور اسلامی به دست آورد.

یکی از حوزه‌هایی که این حسینیه، به دلیل کم توجهی حکومت وقت و عدم وجود برنامه‌ای مدون برای انجام دادن امور فرهنگی دینی زائران توسط حکومت، وارد آن شد و در آن موفق بود، حوزه حج و حجگزاری بود.

برگزاری کلاس‌های آموزش حج از فقه و مناسک گرفته تا تاریخ و فلسفه حج و... زائران را بیش از پیش برای حجگزاری آماده می‌کرد. تشکیل کاروان‌های حج و مدیریت آن توسط افراد مطمئن و آگاه و همراهی روحانیان سرشناس و کارآمد و فقیه با آن کاروان‌ها، موقعیت حسینیه ارشاد در زمینه حج و زیارت را بیش از پیش ممتاز نمایان کرد. فعالیت تبلیغی - علمی حسینیه ارشاد محدود به این نشد و این حسینیه در سرزمین وحی نیز به برگزاری سخنرانی‌ها، دعاها، زیارت اماکن مقدس و تاریخی مسلمانان به صورت کاروانی و به همراه توضیحات راوی و جمع آوری وجوهات جهت کمک به مردم فلسطین پرداخت.

بنابراین - نتیجه بنا بر اسناد و مدارک پیش گفته - حسینه ارشاد نقش بسزا و مهمی در حجگزاری ایرانیان داشت و به خوبی توانست حداقل بخشی از خلأ موجود در زمینه امور فرهنگی و دینی زائران را برطرف کند.

منابع

۱. روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۱/۲/۱۹، شماره ۱۳۷۹۱ / ۱۹ / ۲
۲. روزنامه رسمی کشور، ۱۱ بهمن ۱۳۴۶، شماره ۶۶۸۶
۳. سایت ویکی شیعه.
۴. شورای نویسندگان (۱۳۸۳)، حسینه ارشاد به روایت اسناد ساواک، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات.
۵. مرکز اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۷۸)، شریعتی به روایت اسناد ساواک، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۶. مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات (۱۳۷۸ش)، یاران امام به روایت اسناد ساواک (کتاب نهم زبان گویای اسلام حجت الاسلام و المسلمین محمدتقی فلسفی)، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی.
۷. میناچی، ناصر (۱۳۸۴ش)، تاریخچه حسینه ارشاد (مجموعه مصاحبه‌ها، دفاعیات و خاطرات ناصر میناچی)، تهران، حسینه ارشاد.